

KEREKÎ, Burhâneddin

Hac görevini yerine getiren Kerekî çeşitli zamanlarda Kahire'ye gidip geldi ve 808'de (1405) oraya yerleşti. Bir ara Emîr-ül-cüyüş çarşısında bir iş yeri açtıysa da ticareti bırakarak kadılık ve öğretim görevlerinde bulunmayı tercih etti. Abdurrahman b. Ömer el-Bulkinî'nin ardından Kahire'de, daha sonra da Menûf'ta (829/1426) kadılık yaptı, ayrıca Kur'an ve kıraat okuttu, İbn Nasrullah Medresesi'nde ders verdi. Kerekî daha çok kıraat ve Arap dili konularında tedrisatta bulundu. Bilbîs'te ve diğer bazı yerlerde Şehâbeddin b. Esed, Zeynüddin Abdülganî el-Heytemî ve Burhânüddin el-Fâkûsî gibi şahsiyetler ondan kıraat-i seb'a okudular. Ayrıca Cemâleddin el-Bedrânî'nin 826 (1423) yılında Saîdü's-suadâ Hankahı'nda ondan *Şahîh-i Buḥârî*'yi okuduğu bildirilmektedir. Kerekî 11 Ramazan 853'te (29 Ekim 1449) Kahire'de vefat etti. Sehâvî, Kerekî'nin değerli bir âlim, önde gelen bir kıraat ve Arapça ustası olduğunu belirtmiş, ancak ahlâkî bakımdan ilim adamı kişiliğine sahip bulunmadığını, sözlerinde mübalağalı ifadeler kullandığını, İbnü'l-Cezerî'nin hocalarından birinden kıraat aldığı şeklindeki iddiası sebebiyle ağır bir şekilde eleştirildiğini ileri sürmüştür.

Eserleri. Kerekî'nin kaynaklarda zikredilen, çoğu günümüze ulaşmamış olan eserleri şunlardır: 1. *el-İs'âf fi mâ'rifeti'l-kaḫḫi ve'l-isti'nâf*. Müellif, bir cilt olduğu zikredilen eserini *Laḫḫatü't-ḫarf fi mâ'rifeti'l-vaḫḫ* adıyla ihtisar etmiş, daha sonra bu iki eserin yarısı kadar bir hacimde aynı konuyu yeniden kaleme almış ve buna da *et-Tavassuḫ beyne'l-laḫḫi ve'l-is'âf* adını vermiştir. 2. *el-Âletü fi mâ'rifeti'l-fethi ve'l-imâle*. Bir nüshası Dârü'l-kütübü'z-Zâhiriyye'de (nr. 346) bulunmaktadır (Salâh M. el-Hiyemî, I, 113-114). 3. *Dürretü'l-kâri'i'l-mecid fi aḫkâmî'l-ḫarâti ve't-tecvîd*. 4. *Hallü'r-remz fi vakti Ḥamza ve Hişâm 'ale'l-hemz*. 5. *Nuket 'ale's-Şâtibiyye*. 6. *'Umdetü'l-muḫaḫḫi't-tamâm fi mezâhibi's-seb'ati'l-a'lâm*. Büyükçe bir cilt olduğu belirtilen eser kıraat-i seb'aya dairdir. 7. *Şerḫu'l-Elfiyye*. İbn Mâlik'in *el-Elfiyye*'sinin şerhidir. 8. *İ'râbü'l-mufaḫḫal*. Kur'ân-ı Kerîm'in i'râbiyle ilgili olup Hucurât sûresini ve ondan sonra gelen sûreleri ihtiva etmektedir. 9. *Mirḫâtü'l-lebîb ilâ 'il-mî'l-e'ârîb*. 10. *Şerḫu'l-fuḫḫü'l-ḫamsîn*. İbn Mu'tî'nin *el-Fuḫḫü'l-ḫamsîn* adlı eserinin ilk yarısının şerhidir. 11. *Muḫtaḫḫaru'r-Ravza*. Nevevî'nin *Ravzatü't-tâlibîn*'i üzerinde ribâ bahsine kadar yapılmış bir ihtisar çalışması olup bir nüshası

Musul'da Mektebetü'l-evkāfi'l-âmm'e'de (nr. 9/34) bulunmaktadır (Sâlim Abdürrezzâk Ahmed, III, 65). 12. *Şerḫu Tenḫiḫi'l-Lübâb*. İbnü'l-Mehâmîlî'nin *Lübâbü'l-fıḫḫ* adlı eseriyle ilgili olarak İbnü'l-İrâkî'nin *Tenḫiḫü'l-Lübâb* adıyla yaptığı ihtisar çalışmasının hac bahsine kadar olan kısmının şerhidir.

Brockelmann, Burhâneddin el-Kerekî'ye *Fetâvî Feyziyye* adıyla bir eser nisbet etmişse de (Brockelmann, II, 210) bu eserin müellifinin İbnü'l-Kerekî diye tanınan Ebü'l-Vefâ Burhâneddin İbrâhim b. Abdurrahman (ö. 922/1516) olduğu anlaşıl-makta (Ziriklî, I, 39), kitabın bulunduğu Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki fiş bilgileri de (meselâ bk. Yenicami, nr. 649, 650, 651; Ayasofya, nr. 1574) bunu teyit etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, I, 175-178; a.mf., *et-Tibrü'l-mesbûk*, Kahire, ts. (Mektebetü'l-külliyyâti'l-Ezheriyye), s. 272-274; Süyûtî, *Nazmü'l-'ıkyân* (nşr. Philip K. Hitti), New York 1927, s. 29-30; *Keşfü'z-zunûn*, I, 85, 148, 154, 453, 649, 686, 742, 929; II, 1269, 1541-1542, 1547-1548, 1657, 1911; Tüneki, *Mu'cemü'l-muḫannifin*, Beyrut 1344/1925, IV, 446-448; Brockelmann, *GAL*, II, 210; *Suppl.*, II, 205-206; *İzâhu'l-mek-nûn*, II, 124; Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 39, 71; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, I, 118; Sâlim Abdürrezzâk Ahmed, *Fihrisü maḫḫûḫâti mektebeti'l-evkāfi'l-âmm'e fi'l-Mevsûl*, Bağdad 1396/1976, III, 65; Salâh M. el-Hiyemî, *Fihrisü maḫḫûḫâti dâri'l-kütübü'z-Zâhiriyye: 'Ulümü'l-Kur'ân*, Dimaşk 1403/1983, I, 113-114; Hasan Yüsofî Eş-kürî, "İbrâhim Kerekî", *DMBİ*, II, 525-526.

TAYYAR ALTIKULAÇ

KEREKÎ, Muhakkık-ı Sâni

(محقق ثاني الكرکی)

Ebü'l-Hasen Nürüddin Ali
b. el-Hüseyn b. Ali el-Kerekî el-Âmilî
(ö. 940/1534)

İmâmiyye mezhebinin
müceddidlerinden sayılan
Şii âlimi.

868 (1464) yılında Lübnan'ın Bikâ' vâdisinde Ba'lebekk'e yakın Kerekînûh köyünde doğdu. Mevlâ-yı mürevvic (İmâmiyye mezhebinin bayraktarı), Muhakkık el-Hillî'den ayrılması için Muhakkık-ı Sâni, nâib-i imâm ve sâhib-i zamân gibi lakaplarla tanındı. Muhallifleri tarafından ise "muhteriu mezhebi Şîa" (Şîa'nın bölücüsü) olarak nitelendirildi. Kerek'te Ebü'l-Hasan Zeynüddin Ali b. Hilâl el-Cezâirî'den din ilimlerini ve özellikle Ca'feriyye fikhını okuyarak icâzet aldı. Kahire'ye yap-

tığı bir ziyaret sırasında Sünnî âlimlerin tefsir, hadis, Arap dili ve edebiyatı derslerine katıldı. Hocaları arasında Zekeriyâ el-Ensârî, Kemâleddin İbn Ebû Şerîf, Ahmed b. Ali el-Âmilî el-Aynâî, Zeynüddin Ca'fer b. Hüsâm el-Âmilî, Şemseddin Muhammed b. Ali el-Âmilî ve Şemseddin Muhammed b. Dâvûd el-Cizzî gibi âlimler yer almaktadır. Emîr Cemâleddin Muhammed el-Esterâbâdî'den *Şerḫu't-Tecrîd*'i okudu ve ona İbnü'l-Mutahhar el-Hillî'nin *Ḳavâ'idü'l-aḫkâm*'ını okuttu. Safevîler'in Kâşân'ı zaptında hazır bulunarak Sünnî ulemâ ve kadılarının Hz. Ali dışındaki halifelere sövmeye zorlanması faaliyetlerine katıldı (908/1503). Ertesi yıl Necef'e göç etti. 910'da (1505) muhtemelen I. Şah İsmâil'in sarayında bulundu ve İsfahan şeyhülislâmlığı ile taltif edildi. 914 (1508) yılında Akkoyunlular'ın Bağdat'ta hapsedtiği Kerekî aynı yıl şehri ele geçiren Safevîler tarafından serbest bırakıldı. 916'da (1510) şahın Herat seferine katıldı ve Çaldıran Savaşı öncesinde diğer Necef ulemâsıyla birlikte İran'ın yeni ele geçirilmiş doğu eyaletlerinde İmâmiyye dâilîği yapmakla görevlendirildi. Şah İsmâil, sonraki tarihlerde Necef'teki Kerekî'ye öğretim ve talebelere yardım için kullanılmak üzere her yıl 70.000 dinar tahsis etti. Kerekî, I. Tahmasb devrinde Safevî sarayına çeşitli ziyaretler gerçekleştirdi. Safevî idaresiyle iş birliği yapması ve özellikle *Nefeḫâtü'l-lâhût* ve *Ta'yinü'l-muḫâlifin li-emîri'l-mü'minîn* adlı risâlelerinde Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman'a sövülmesine yönelik uygulamaya cevaz vermesi, diğer İmâmiyye âimleri tarafından bile takyinen ihlâlî olarak telakkî edilip kınandı. Cuma namazı, kible ve haraç gibi hususlardaki görüşleri Şii âlimlerince eleştirildi. Özellikle İbrâhim b. Süleyman el-Katîfî birçok eseri için reddiyeler kaleme aldı. Kerekî'nin tavsiyesiyle sadâret makamına getirilen talebesi Mîr Ni'metullah el-Hillî, Kerekî-Katîfî tartışmasında Katîfî'yi destekleyip imâmın gaybûbeti sırasında cuma namazı kılmanın cevazına karşı çıkınca azledilerek Bağdat'a sürüldü (936/1529). Ayrıca Tahmasb, Katîfî'yi Kerekî'ye muhalefetten menetti ve bu emre itaatsizliği halinde onu cezalandırma yetkisini de bizzat Kerekî'ye verdi (Arjomand, *Authority and Political Culture in Shi'ism*, s. 81). Bazı İran şehirlerinde kiblenin kendi tesbitlerine göre değiştirilmesini emreden Kerekî bu meselede felsefe, astronomi, matematik ve tıp alanlarındaki otoritesi sebebiyle "hâtemü'l-hükemâ" diye şöhret bulan dev-

rin sadrı Mîr Gıyâseddin Mansûr ile Tahmasb'in huzurunda bir münazara yaparak şahı kendi tarafına çekmeyi başardı. Bunun üzerine 938 (1531-32) yılında azledilen Gıyâseddin'in yerine Kerekî'nin talebelerinden Mîr Muizzüddin Muhammed el-İsfahânî getirildi. Muizzüddin görevine başlayınca kadar sadâret makamına vekâlet eden Kerekî onun nâib ve vekillerini bizzat tayin etti. Nihayet şah, 16 Zilhicce 939 (9 Temmuz 1533) tarihli bir فرمانla resmen hâtemü'l-müctehidîn ve nâib-i imâm ilân ettiği Kerekî'ye dinî ve askerî görevlileri tayin ve azil yetkisi verdi. Necef bölgesinde yıllık 700 tümen gelir getiren geniş bir vakıf arazisini "suyurgal" olarak ona tahsis etti. Şahın dinî meselelerde devlete rehberlik hususunda tam yetkili kıldığı Kerekî toprak vergilerinin tahriri ve tahsili, raiyyenin işlerinin tedbirleriyle ilgili olarak bütün valilere tâlimat gönderdi. Haracın miktarını, süresini ve tahsilinde adaletle uygun davranış kullarını bildirdi. Sünnî imam-hatiplerin görevlerinden uzaklaştırılmasını, her beldeye cuma namazını kıldırıp halkı Şîa akidesi hususunda bilgilendirecek imamlar tayin edilmesini emretti ve kıblenin değiştirilmesi hususundaki görüşlerinin uygulamaya konmasını sağladı. Bu arada bütün din görevlilerinin Kerekî'ye itaatine dair emir sadâret ve adliye teşkilâtları arasında ciddi bir hoşnutsuzluk doğurdu (a.g.e., s. 81). İnan tarihinde ilk defa kurulan Şîa devletini nâib-i imâm sıfatıyla İmâmîyye hukukuna tâbi kılmaya uğraşan Kerekî, Şîa ulemâsının bütün devlet kademelerinde görevlendirilmesini temine ve dolayısıyla gördüğü hizmet karşılığında haraç fonundan ödenek alınmasını meşrûlaştırmaya çalıştı. Ayrıca Şîa âlimlerinin çoğu tarafından imamın gaybûbeti müddetince kılınmayan cuma namazlarının kılınmasına fetva vererek bir yandan Şîa liderlerine İnan sathında pişnamazlık makamlarını temine, bir yandan da halkı onların etrafında toparlayıp eğitmeye gayret etti. Kerekî, yine İnan tarihinde ilk defa hem bir Şîa devleti teşekkülünde hem devlet (Safevî) Şîası'nın oluşturulmasında önemli rol oynadı.

Siyasî faaliyetleri yanında tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, Arap dili ve edebiyatı okutan Kerekî'nin yetiştirdiği talebeler arasında oğlu Abdülâlî, Muhammed b. Hâris el-Mansûrî el-Cezâirî, Kemâleddin Derviş Muhammed b. Hasan el-Âmilî el-İsfahânî, Cemâleddin Ahmed b. Muhammed el-Âmilî, Ebû'l-Kâsım Ali b. Abdülâlî el-

Âmilî el-Mîsî, İbn Ebû Câmî' el-Âmilî, Ebû İshak Burhâneddin İbrâhim b. Ali el-Hân-sârî el-İsfahânî gibi âlimler vardır. Çağdaşlarından Gaffârî (*Cihânârâ*, s. 289) ve Hasan-ı Rûmlû'ya (*Ahşenü't-tevârih*, s. 253) göre Kerekî 18 Zilhicce 940'ta (30 Haziran 1534) Necef'te vefat etti. Ölümüne dair 937 (1531), 25 veya 26 Cemâziyelevvel 938 (4-5 Ocak 1532), Zilhicce 945 (Mayıs 1539) tarihleri de verilmektedir.

Eserleri. 1. *Câmî'u'l-makâsîd fî şerhi'l-Kavâ'id* (*Kavâ'idü'l-ahkâm* ile birlikte, Tahran 1272, 1278; I-XIII, Kum 1408-1411). İbnü'l-Mutahhar el-Hillî'nin *Qavâ'idü'l-ahkâm*'inin şerhi olup nikâh bölümüne kadar gelmiş, eksik kalan kısım ise Fâzıl el-Hindî tarafından tamamlanmıştır. Eser üzerine Lutfullah b. Abdülkerîm el-Mîsî el-Âmilî gibi bazı âlimler hâşiyeye yazmıştır. 2. *Tarîku istinbâti'l-ahkâm* (nşr. Abdülhâdî el-Fazlî, Necef 1391/1971). 3. *Etâ'ibü'l-kelim fî beyâni şilati'r-rahim* (nşr. Ahmed el-Hüseynî, Kum 1394). 4. *Hâşiyeye 'ale'l-Elfiyye* (*Hâşiyetü'l-Elfiyye*) (*Mecmû'atü'r-resâ'il* içinde, Tahran 1314). Şehîd-i Evvel'in *el-Elfiyye fî farzî's-şalâti'l-yevmiyye* adlı eserinin hâşiyesidir. 5. *Risâletü Nefehâtü'l-lâhût fî la'ni'l-cibt ve't-tâgût* (Tebriz 1360). *el-Lüma'* adıyla da bilinen kitabı Kerekî'nin talebesi Seyyid Emîr Muhammed b. Ebû Tâlib el-Esterâbâdî el-Hüseynî Farsça'ya çevirmiştir. 6. *er-Risâletü'l-Ca'feriyye* (Tahran 1314, *Mecmû'atü'r-resâ'il* içinde; Tahran 1318, Şeyh Murtazâ el-Ensârî'nin *Dürerü'l-fevâ'id* ile birlikte). Çeşitli namazların ahkâmını ve tahâret gibi konuları inceleyen eserin talebesi Seyyid Şerefeddin Ali en-Necefi el-Esterâbâdî (*el-Fevâ'idü'l-Gareviyye*), Muhammed b. Ebû Tâlib el-Hüseynî el-Esterâbâdî (*el-Metâlibü'l-Muzafferiyeye*), Tâhir b. Radyüddin el-Hüseynî ed-Dekenî (*el-Haydariyye*), Muhammed Mehdi er-Razavî el-Meşhedî (*Şerhu Hutbeti'l-Ca'feriyye*), Muhammed İsmâil el-Fedâi el-Kezzâzî (*el-Eşî'atü'l-bedriyye*), Fâzıl Cevâd b. Sa'dullah b. Cevâd el-Kâzîmî el-Bağdâdî (*el-Fevâ'idü'l-aliyye*) gibi âlimler tarafından şerhleri yapılmış olup çeşitli Farsça tercümeleri de vardır. 7. *Risâle fî şalâti'l-cum'a* (Kum 1395). İmanın gaybûbeti halinde cuma namazının câiz olduğuna, ancak bir müctehid tarafından kaldırılması gerektiğine dairdir. Bu görüşü reddiye olarak Şehîd-i Sâni *Vücübü şalâti'l-cum'a'yı*, Hüseyin b. Abdüssamed el-Hârisî *el-İkdü't-Tahmâsi'yi* (*el-İkdü'l-Hüseyni*) kaleme almıştır. Kerekî'nin bu eser-

rini Muhammed Sâdik es-Sirkânî Farsça'ya çevirmiştir. 8. *Risâletü Siyâğı'l-ukûd ve'l-ikâ'ât* (Tahran 1315, *Kelimâtü'l-Muhakkıkîn* içinde; Tahran 1318, Şeyh Murtazâ el-Ensârî'nin *Dürerü'l-fevâ'id* ile birlikte). Akideler ve tek taraflı hukukî işlemlerin bağlayıcılıkları açısından incelendiği eser Molla Muhammed Yûsuf el-Esterâbâdî tarafından Farsça'ya tercüme edilmiş ve çeşitli baskıları yapılmıştır (Tahran 1270, *Ahkâmü'r-radâ'* ile birlikte; *Heft Risâle* içinde, Tahran 1277 ve Tebriz 1313; Tahran 1273, 1305). 9. *er-Risâletü'r-Radâ'îyye* (Tahran 1313, *er-Radâ'îyyât ve'l-harâciyyât* içinde; Tahran 1315, *Kelimâtü'l-Muhakkıkîn* içinde; Tahran 1318, Şeyh Murtazâ el-Ensârî'nin *Dürerü'l-fevâ'id* ile birlikte). İbrâhim el-Katîfi esere bir reddiye yazmıştır. 10. *Kâtî'atü'l-lecâc fî (tahkiki) hilli'l-harâc* (Tahran 1313, *er-Radâ'îyyât ve'l-harâciyyât* içinde; Tahran 1315, *Kelimâtü'l-Muhakkıkîn* içinde; Kum 1982, s. 161-190; Kum 1413, *el-Harâciyyât* içinde). Özellikle haraç arazilerinin tesbiti ve devlet başkanının haraç fonundan yaptığı tahsisatı almanın cevazına dairdir. Muhammed Bâkir b. Ebû'l-Fütûh el-Müsevi tarafından Farsça'ya çevrilen risâleye İbrâhim el-Katîfi *es-Sirâcü'l-vehhâc li-def'i 'acâci Kâtî'ati'l-lecâc*, Ahmed b. Muhammed el-Erdebîlî de *er-Risâletü'l-harâciyye* adıyla birer reddiye yazmışlardır. 11. *Risâle fi's-sehv ve's-şek fi's-şalât* (*el-Hale fi's-şalât*) (Tahran 1322, Şehîd-i Evvel'in *Kitâbü'l-Beyân*'ı ile birlikte). 12. *Fetâvâ ve ecvibe ve mesâ'il*. Ali b. Ebû'l-Feth el-Mezraî el-Âmilî'nin derlediği Kerekî'ye ait on bir fetvadan oluşan eser Muhsin el-Emin'in *Me'âdinü'l-cevâhir ve nüzhetü'l-havâtir* adlı eseriyle birlikte yayımlanmıştır (Sidon 1348-49, I, 345-351). Kerekî'nin ilk beş eseri dışındaki eserleri Muhammed el-Hassûn tarafından derlenen *Resâ'ilü'l-Muhakkık el-Kerekî* adlı mecmua içinde de yayımlanmıştır (I-II, Kum 1409). Bu derlemede yer alan yirmi dokuz risâleden bazıları şunlardır: *er-Risâletü'n-Necmiyye* (tevhid, adalet, nübüvvet, imâmet ve yeniden dirilişle ilgili kelâm meseleleri yanında namaza dair fikhî ahkâmı ihtiva eder; talebelerinden Hüseyin b. Ali b. Hüseyin el-Evâlî el-Hecerî tarafından *Kevâkibü'd-dürriyye fî şerhi'r-Risâleti'n-Necmiyye* adıyla şerhedilmiştir); *Ta'yinü'l-muhâlifin li-emiri'l-mü'minin* (Hz. Ali'ye düşman olmakla itham ettiği meşhur sahâbeyi ve tutumlarını anlatıp kendilerini lânetlediği bir risâledir); *er-Risâle fi'l-*

KEREKÎ, Muhakkık-ı Sâni

'*adûle* (*Risâletü'l-Kebâ'ir*, *Risâle fi ma'rifeti'l-kebâ'ir* adlarıyla da bilinen eserde adaletin tanımından ve bir kimsenin âdil sıfatını kazanması için kaçınması gereken büyük günahlardan bahseder); *Risâle fi't-takviye*; *Risâle fi şalâti ve şavmi'l-müsâfir*; *Risâle fi's-sücûd 'ale't-türbetü'l-meşviyye* (İbrâhim el-Katîfî'nin, Hz. Hüseyin'in türbesinden alınarak pişirilen toprak üzerine namazda secde edilmesinin haramlığı yönündeki görüşüne reddiyedir); *Ecvibetü's-Şeyh Hüseyin b. Müflih eş-Saymerî* (*Ecvibetü'l-mesâ'ilü'l-Şaymeriyye*; Nasîrüddin Hüseyin b. Müflih b. Hasan es-Saymerî el-Bahrânî'nin Kerekî'ye sorduğu yedi sorunun cevabını içeren bir risâledir); *Cevâbâtü'l-mesâ'ilü'l-fıkhiyye* (Kerekî'nin Fazlullah el-Hüseyinî el-Esterâbâdî tarafından derlenen 290 fetvasını ihtiva eden bir risâle olup Muhammed Sâdik es-Sirkânî tarafından Farsça'ya çevrilmiştir).

Kerekî'nin günümüze ulaşan diğer bazı eserleri de şunlardır: *Fevâ'idü's-Şerâ'if* (*Hâşiye 'alâ Şerâ'ifi'l-İslâm*; Muhakkık el-Hillî'nin *Şerâ'iu'l-İslâm*'ının ibadetlerle ilgili kısmının hâşiyesi olup Kerekî, Muhakkık el-Hillî'nin en-Nâfi' fi muhtaşari's-Şerâ'if [*el-Muhtaşaru'n-nâfi'*] adlı eserine de bir hâşiye yazmıştır); *Hâşiye 'alâ İrşâdi'l-ezhân* (*Ta'liku'l-İrşâd*); *Hâşiye 'alâ Tahriiri'l-aḥkâm ve Hâşiye 'alâ Muhtelefi's-Şi'a* (İbnü'l-Mutahhar el-Hillî'nin *İrşâdü'l-ezhân*, *Tahriirü'l-aḥkâm* ve *Muhtelefü's-Şi'a* adlı eserlerinin hâşiyeleridir); *Risâle fi'l-kible*; *Uşûlü'd-dîn ve fûrûuh*; *Fâide fi'l-müt'a* (bunların ve diğer bazı eserlerinin yazma nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 574-575; Tabataba'î, s. 65-66, 71, 72, 75, 79-80, 95, 104, 105, 126, 135, 139, 159, 188, 193; Mach – Ormsby, s. 180, 300). Kerekî'nin bunlardan başka kaynaklarda adı geçen birçok eseri daha bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kerekî, *Resâ'ilü'l-Muhakkık el-Kerekî* (nşr. Muhammed el-Hassûn), Kum 1409, neşredenin girişi, I, 8-39; II, 7-23; Hândmir, *Ḥabîbü's-siyer*, IV, 609-610; Gaffârî, *Cihânârâ* (nşr. Mücteba Minovî), Tahran 1342 hş., s. 289; Hasan-ı Rûmlü, *Aḥsenü'l-tevâriḥ: A Chronicle of the Early Safawis* (nşr. ve trc. C. N. Seddon), Baroda-Kalküta 1931, s. 190, 253-256, 304, 313, 398; İskender Bey Münşî, *Târiḥ*, I, 144; Hür el-Âmilî, *Emelü'l-âmil* (nşr. Ahmed el-Hüseyinî), Bağdad 1385/1965, I, 121-123; Meclisî, *Bihârü'l-enuâr*, Beyrut 1403/1983, I, 13, 21; CII, 107; CV, 20-34, 40-49, 54-84; Abdullâh Efendi el-İsfahânî, *Riyâzü'l-ulemâ' ve ḥiyâzü'l-fuzalâ'* (nşr. Ahmed el-Hüseyinî), Kum 1401, III, 441-460; İbn Uşfûr el-Bahrânî, *Lü'lü'tü'l-Bahreyn* (nşr. M. Sâdik Bahrülülüm), Beyrut 1406/1986, s. 151-154; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât*, IV, 360-375;

Browne, *LHP*, IV, 28, 379, 406; Tebrizî, *Reyhânetü'l-edeb*, Tebriz 1347, V, 244-249; Abbas el-Kummî, *el-Künâ ve'l-elkâb*, Beyrut 1403/1983, III, 161-162; Brockelmann, *GAL*, II, 211; *Suppl.*, II, 132, 207, 574-575; Hânbâbâ, *Fihrist-i Kitâbhâ-yi Çâp-ı 'Arabî*, Tahran 1344 hş., bk. İndeks; a.mlf., *Fihrist*, III, 3414-3415; A'yânü's-Şi'a, VIII, 208-213; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ teşâñifi's-Şi'a*, Beyrut 1403/1983, tür.yer.; Hossein Modarressi Tabataba'î, *An Introduction to Shi'i Law*, London 1984, bk. İndeks; R. Mach – E. L. Ormsby, *Handlist of Arabic Manuscripts (New Series) in the Princeton University Library*, Princeton 1987, s. 90, 93, 180, 239, 244, 285, 300; Said Amir Arjomand, "The Mujtahid of the Age and the Mullâ-bâshi: An Intermediate Stage in the Institutionalization of Religious Authority in Shi'ite Iran", *Authority and Political Culture in Shi'ism* (ed. Said Amir Arjomand), New York-Albany 1988, s. 81-83; a.mlf., "Two Decrees of Shâh Tahmâsp Concerning Statecraft and the Authority of Shaykh 'Alî Al-Karâki", a.e., s. 250-262; Ali el-Verdî, *Lemeḥât ictimâ'iyye min târiḥi'l-İrâki'l-ḥadîs*, Kum 1417, I, 60-63; Fuâd İbrâhim, *el-Fakih ve'd-devle: el-Fikrû's-siyâsiyyü's-Şi'i*, Beyrut 1998, s. 142-143, 417-419; A. J. Newman, "The Myth of the Clerical Migration to Safawid Iran: Arab Shiite Opposition to 'Alî al-Karâki and Safawid Shiism", *WI*, 33/1 (1993), s. 78-112; D. J. Stewart, "Notes on the Migration of 'Amili Scholars to Safawid Iran", *JNES*, LV (1996), s. 81-103; W. Madelung, "al-Karâki", *EP* (İng.), IV, 610.

CENGİZ KALLEK

KEREM, Yûsuf

(يوسف كرم)

(1886-1959)

Felsefe tarihçisi.

8 Eylül 1886'da Tanta'da doğdu. Lübnan asıllı bir hristiyan ailenin çocuğudur. İlk ve orta öğrenimini Tanta'daki hristiyan okullarında yaptı. Ailesine maddî destekte bulunmak için 1903'te aynı şehirdeki bankada çalışmaya başladı. 1914'te Paris'e giderek Institut Catholique'te üç yıl felsefe bölümüne devam etti. 1917'de *La théorie du jugement du raisonnement chez Descartes* adlı tezle Sorbonne Üniversitesi'nden yüksek öğrenim diploması aldı. Hocası M. Léon Robin'in teklifi üzerine Orleans yakınlarındaki bir kolejde iki yıl süreyle felsefe hocalığı yaptı. 1919'da Tanta'ya dönerek burada sekiz yıl Batı ve İslâm felsefesi dersleri okuttu. Kahire Üniversitesi'nin daveti üzerine 1927'de Edebiyat Fakültesi'nde André Lalande'a asistan oldu. Bundan dolayı Yûsuf Kerem, Mustafa Abdürrâzık, İbrâhim Medkûr ve Ebû'l-Alâ Afifi ile birlikte Mısır'da modern anlamda yüksek öğretimin öncülerinden sayılmaktadır. 1938'den iti-

baren hem Kahire hem İskenderiye üniversitelerinde ders okuttu. 1946'da İskenderiye Üniversitesi'nden emekli olduysa da 1956 yılına kadar bu üniversitede ders vermeye devam etti. 28 Mayıs 1959'da vefat etti.

Yûsuf Kerem, daha ziyade İlkçağ ve Ortaçağ skolastik dönemle Yeniçağ felsefe tarihi uzmanı olarak tanınmaktadır. Yazdığı felsefe tarihlerinde filozofların doktrinlerini ana hatlarıyla aktardıktan sonra karşılaştırmalar yapar ve sistemin eksik veya tutarsız yönlerine dikkat çeker. Doğayla ilgili olarak sadece aktarıcı durumunda değildir. İlmî bir rasyonalist olan Yûsuf Kerem'e göre insan aklı, varlığı anlama ve doğru olarak değerlendirmeye gücüne sahip bulunduğu gibi metafizik bilgiyi de temellendirme imkânına sahiptir. Nitekim *el-Tabî'a ve mâ ba'de't-tabî'a* adlı eserinde, metafiziğin varlığı bütün boyutlarıyla insan önüne seren bir disiplin olarak ruhun ve Allah'ın varlığını kanıtlamada ondan nasıl yararlanılabileceğini göstermeye çalışmıştır. Fârâbî ve İbn Sînâ gibi Yûsuf Kerem de varlık kavramının bedihî (aksiyomatik) olduğu düşüncesinden hareketle ister kavramsal ister somut olsun, aklın varlığı olduğu gibi kavrama gücüne sahip bulunduğunu savunur. Bu arada aklın ilkeleri olarak sebeplilik ve gayeliliğin varlık kavramının çağrıştırdığı prensipler olduğuna dikkat çeker. Küllîler (tümeller) üzerinde önemle duran müellife göre ilim küllî kavramlara dayandığı gibi ahlâk metafiziği de bu kavramlara dayanmalıdır. Meselâ ahlâkî fiiller haz ve çıkar duygusunu aşır küllî olan iyiye yönelmek zorundadır. Tabiatı gereği her varlıkta iyiye yönelme eğilimi vardır; şu halde iyi, varlık gibi küllî bir kavramdır. Ayrıca her insan mâkul olan iyiye aramaya ve benimsemeye yatkındır; mâkul olansa tam ve mutlaktır.

Yûsuf Kerem, Allah'ın varlığını ispat hususunda klasik felsefedeki nizam, hareket ve vâcip-mümkün delillerinden başka canlı tabiatı maddî sebeplerle açıklamanın imkânsızlığı, tabiatın gücün kendisini izaha yetmediği, canlılığın iç dinamiğe sahip oluşu ve insanda önüne geçilmez bir mutluluk arzusunun bulunuşu gibi hususların da Allah'ın varlığına delil sayılacağını, kısacası Allah'ı hesaba katmadan varlığı açıklamanın mümkün olmadığını söyler.

Eserleri. *Târiḥü'l-felsefi'l-Yûnâniyye* (Kahire 1936); *Târiḥü'l-felsefi'l-Evrûbiyye fi'l-Şa'ri'l-vasîl* (Kahire 1946,